

K U J A W Y

Prace pod kierunkiem M. Znamierowskiej-Prüfferowej

MARIA ZNAMIEROWSKA-PRÜFFEROWA

Z DZIAŁALNOŚCI ZESPOŁU ETNOGRAFICZNEGO IHKM PAN W TORUNIU

Głównym zamierzeniem badawczym toruńskiego Zespołu Etnograficznego Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk jest opracowanie monografii etnograficznej terenu Kujaw. Prace nad tą monografią podjęto na razie na jednym odcinku tematycznym, ludowego budownictwa. Założenia teoretyczne monografii wypracowywano już w okresie poprzedzającym powstanie Zespołu, a więc przed rokiem 1954 względnie, jeżeli włączyć do historii współpracy ośrodka toruńskiego z IHKM PAN wcześniejszy okres prac zespołowych nad Polskim Atlasek Etnograficznym podjętych przez Komisję Organizacyjną IHKM, planowano:

Historia badań. Opracowywanie budownictwa ludowego na Kujawach wynikało z prac rozpoczętych przez Oddział toruński Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego i Działu Etnograficznego Muzeum w Toruniu. W 1948 r. rozpoczęło gromadzenie materiałów do kultury ludowej Kujaw w celu opracowania monografii tego terenu. Na wybór terenu badań niewątpliwie wpłynęła bliskość Kujaw od Torunia, pozwalająca na dużą oszczędność w zakresie kosztów podróży.

Dzięki zasiłkom Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego oraz współpracy z Działem Etnograficznym Muzeum w Toruniu już do 1954 r. zebrano materiały do rybołówstwa, hodowli zwierząt, pszczelnictwa, uprawy roślin, przygotowywania i przechowywania pokarmu, niektórych rzemiosł i plastyki ludowej oraz stroju. Ten ostatni temat opracowany przez H. Mikułowską, opublikowany z inicjatywy i przy zasiłku Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, był przedmiotem pracy magisterskiej. Zebrano też i opracowano, również jako pracę magisterską, materiały dotyczące kujawskich obrzędów weselnych. Prace te wykonane były przy katedrze etnografii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. W ramach prac innych katedr opracowano mapę pralasu Kujaw. Rozpoczęte

i kontynuowane jest do chwili obecnej opracowywanie bibliografii etnograficznej i historycznej Kujaw. Zgromadzono też pewne materiały do ludowej twórczości ustnej.

Dodać należy, iż Oddział toruński Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego od początku swego istnienia usiłował koordynować prace etnograficzne tego ośrodka. I obecnie, gdy rozpoczęte już przez Polskie Towarzystwo Ludoznawcze badania terenowe przejął Zespół Etnograficzny Instytutu Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk w Toruniu, dążymy nadal do tego, aby wysiłki dotyczące badania Kujaw skupić w jednej komórce koordynującej pracę różnych ośrodków naukowych. Od szeregu lat odbywają się w Toruniu posiedzenia naukowe o charakterze seminariów, skupiające nie tylko małą grupkę etnografów, lecz również przedstawiciele historii, a w latach ubiegłych także socjologii. Celem dyskusji jest właściwe postawienie problemu badań mających doprowadzić do odtworzenia historii kultury ludowej terenu Kujaw na szeroko zakreślonym tle środowiska naturalnego i środowiska kulturalnego z uwzględnieniem historii badanego terenu i przemian zachodzących aż do chwili obecnej.

Ośrodek toruński pragnie, aby badania dotyczące Kujaw objęły całość kultury ludowej łącznie z folklorem, muzyką i tańcem ludowym. Wprowadzeniem do tych zagadnień będzie omówienie w oddzielnym wyczerpującym artykule materiałów archeologicznych z tego terenu oraz przygotowanie pracy pt. *Historyczne podłoże kształtowania się kultury ludowej Kujaw*, uzupełnionej rozprawą szczegółową o osadnictwie holenderskim na Kujawach.

Przeprowadzane obecnie z ramienia IHKM PAN prace w zakresie budownictwa Kujaw są jednym z pierwszych etapów realizacji naszych zamierzeń opartym o systematyczne badania terenowe całych Kujaw na jednym na razie odcinku tematycznym.

Zakres terenowy podjętych prac obejmuje Kujawy w ich tradycyjnym zasięgu geograficznym i historycznym. Jest to obszar w dużej części żyznych, chociaż błotnistych, ziem nadnoteckich i nadwiślańskich otoczonych pierwotnie z południa i z północy pasem lasów, stopniowo ustępujących przed karczunkiem i osadnictwem. Podobnie ustępuje przed osadnictwem osuszony szmat bagien (Bachorza) we wschodniej części omawianego terytorium. Trudno dziś mówić już o wykreśleniu na tych terenach granicy zwartego regionu geograficznego. Teren ten nie jest również jednolity, jeśli chodzi o historyczne granice administracyjne ziem, kasztelanii, następnie województw inowrocławskiego i brzeskiego w wieku XV po XVIII. W okresie zaborów przecina ziemie te granica polityczna niemiecko-rosyjska.

W chwili obecnej obejmują Kujawy południową część województwa

bydgoskiego, powiaty: włocławski, aleksandrowski i inowrocławski, częściowo również bydgoski, kolski i mogileński. W granicach tych powiatów rozpoczęto współczesne badania terenowe. Wyniki badań pozwolą na określenie, o ile i dla jakiego okresu czasu (jeśli chodzi o ostatnich lat kilkadziesiąt) można mówić o etnograficznym wyodrębnieniu się regionu, który zarówno w świadomości jego mieszkańców, jak i w literaturze etnograficznej, nosi nazwę Kujaw.

Studia porównawcze na sąsiednich terenach historycznego Mazowsza, Wielkopolski i Pomorza pozwolą na ugruntowanie wysuniętych wniosków, dotyczących ostatnich dziesiątków lat, a prace archiwalne i biblioteczne będą stanowić podbudowę dla wniosków historycznych, dotyczących genezy opisywanych współcześnie zjawisk. Rozbudowanie prac nad monografią jest jednak możliwe tylko w wypadku rozszerzenia etnograficznej placówki toruńskiej IHKM PAN, która w chwili obecnej opiera się jedynie o prace zlecone Kierownika Zespołu.

Jeśli chodzi o inne prace prowadzone w tym samym Zespole, wspomnieć można o zebraniu przez autorkę materiałów dotyczących merków rybackich na półwyspie Hel. Obejmują one znaki zanotowane w terenie oraz zapiski oparte o wywiady i zespołowe konferencje z rybakami. Autorka postawiła sobie za zadanie odczytanie funkcji społecznej rybackich znaków własnościowych i przedstawienie ich rozwoju w perspektywie historycznej. Problem ten nabiera specjalnej wagi w nawiązaniu do wykopanych w Gdańsku merków wczesnośredniowiecznych. Już obecnie można stwierdzić, że zebrany materiał etnograficzny rzuca światło na zagadnienie ciągłości rodów rybackich na półwyspie Helu, na ich migracje itd.

Organizacja pracy terenowej dla Polskiego Atlasu Etnograficznego oraz opracowanie kwestionariusza do badań terenowych nad rybołówstwem morskim i śródlądowym uzupełniają listę działalności Zespołu Etnograficznego IHKM PAN w Toruniu do końca roku 1955.

Мария Знамеровска-Прюфферова

ИЗ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЭТНОГРАФИЧЕСКОГО КОЛЛЕКТИВА В ТОРУНЕ

Этнографический коллектив Института Истории Материальной Культуры в Торуне под руководством проф. М. Знамеровской-Прюфферовой начиная с 1954 г. провел подготовку этнографических материалов по вопросу региональной народной культуры Кувяв. Часть этих работ была подготовлена уже раньше (начиная с 1948 г.) членами торунского филиала Польского Общества Народоведения как и тружениками Этнографического Отдела Музея в Торуне.

За справочный срок в трудах торунского этнографического коллектива И. И. М. К. принадлежат преимущественно полевые исследования по народному зодчеству Куяв. Главный нажим положен был здесь на изучение факторов руководящих переменами в положении крестьян за последние сто лет и влияние этих перемен на более древние традиции местного крестьянского зодчества.

Полевые работы велись М. Фрычовой и охватили 23 деревни Александровского, Влоцлавского и Инowrocławского уездов.

В связи с изучением вопроса долговечности рыбацких родов на полуострове Хель и их переселенческого движения. Руководителем коллектива одновременно был собран материал к документации знаков личной собственности, т. н. „мерков“.

Maria Znamierowska-Prüfferowa

ETHNOGRAPHIC CENTRE AT TORUŃ

Summary

The work on the ethnographic monograph of the Kujawy region was started by the Toruń Section of the Polish Ethnographic Society in 1948. In addition to it, the Ethnographic Section of the Museum at Toruń assembled a collection of objects of material culture. In 1954 the research was taken over by the Ethnographic Section of the Institute of the History of Material Culture of the Polish Academy of Sciences. In the first stage a survey of rural housing in its historical aspect during the past century was made by M. Fryczowa. The survey covered 23 villages in the districts of Aleksandrów, Włocławek and Inowrocław.

Besides, much factual data on the fishing associations on the Hel Peninsula were collected by M. Znamierowska-Prüfferowa. The results throw light on such problems as the occupational continuity in fishermen families on the Hel Peninsula and their migrations.